

ולא נכתביה את האות עי"ן כלל, ויהא כתוב בפסוק "רשים" להדיא!

ואמרינן: רבי יוחנן ורבי אלעזר ביארו את הדבר.

חד [אחד מהם] אמר: לא נכתב הדבר בפירושו, מפני כבודו של דוד. שהרי לדוד היו שונאים רבים, ויאמרו שאף אותו שונאין גם מלמעלה!

ובאמת אין הדבר כן, כי אין הכלל הזה נוהג בצדיקים.

וחד [ואחד מהם] אמר: משום כבודו של נחמיה בן חכליה. שאף לו היו שונאים רבים (645).

תנו רבנן: מנשה היה שונה המשים וחמשה פנים בתורת כהנים [בספר ויקרא], שהיה מחדש בו כל שנה, ודורשו מפלפולו, כנגד שני מלכותו [שמלך חמשים וחמש שנה].

אחאב — היה שונה שמנים וחמשה פנים בתורת כהנים.

ירבעם — היה שונה מאה ושלשה פנים בתורת כהנים.

תניא, היה רבי מאיר אומר: אבשלום — אין לו חלק לעולם הבא (646). שנאמר: "ויכו את

"כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, על כפים ישאונוך וגו' [פן תגוף באבן רגלך], על שחל ופתן תדרך וגו'".

עד כאן ברכתו אמו.

מכאן ואילך — ברכתו שמים:

ב-קג "כי בי חשק ואפלטתו, אשגבהו כי ידע שמו, יקראני ואענהו, עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו, אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי". ומקרא זה שייך רק בקדוש ברוך הוא, שאומר: מי שחושק בי — אפלטתו ואצילהו.

אמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב: "וימנע מרשעים אורם, וזרוע רמה תשבר"?

מפני מה האות עי"ן של המילה רשעים תלויה, ואינה כתובה ביושר עם כל השורה, ונראה כאילו כתוב "רשים", בלי האות עי"ן?

כיון שנעשה אדם רש מלמטה, שיש לו שונאים, ואין דעת הבריות נוחה הימנו — נעשה רש אף מלמעלה (643). שבידוע ששונאין אותו גם מלמעלה. ולכן כתוב "רשים", שמשמע — שתי רשיות. והיינו, שהוא רש גם למטה וגם למעלה (644).

ומקשינן: אם כן, למה נכתבה האות עי"ן?

מי שהוא עצב עצבות יתירה, שאינו שמח בחלקו, נקרא עני ורש. והוא גם רש למעלה. וזהו "וימנע מרשעים אורם", שאין להם שמחה. דכתיב "ליהודים היתה אורה ושמחה". עיי"ש.

645. עיי' ברש"י שכתב מי היו שונאיו.

646. התוס' במס' סוטה [י ב, ד"ה דקרב] כתבו,

643. כך כתב רש"י. וביד רמה הביא עוד פירושו, שלמטה "רשים" היינו ראשים. ולמעלה "רשעים". לומר, כיון שנעשה אדם ראש ושר למטה, נעשה רשע מלמעלה, בפמליא של מעלה. עיי"ש.

644. כך פירש רש"י. ובעיון יעקב כתב, שהרי אמרו: איזהו עשיר — השמח בחלקו. ואם כן,

אבשלום וימיתהו". ודורשים כך את המקרא:
"ויבחרו" — בעולם הזה (647).

"וימיתהו" — לעולם הבא.

תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי מאיר: המלכים אחו ואחזיה, וכן כל מלכי ישראל⁽⁶⁴⁸⁾ **שכתוב בהן: "ויעש הרע בעיני ה'", לא חיין לעולם הבא עם הצדיקים — ואף לא נידונין בגיהנם עם הרשעים** (649).

כתוב: **"וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד, עד אשר מלא את ירושלים פה לפה, לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה, לעשות הרע בעיני ה'".**

הבא תרגימו: מה שכתוב בפסוק שמנשה שפך דם נקי הרבה מאד, אין הכוונה שהרג הרבה בני אדם, אלא היינו שהרג את ישעיה הנביא, ששקול כנגד הרבה בני אדם, וכדלהלן.

במערבא אמרי: שעשה צלם כבד מאוד, משאוי אלף בני אדם, וככל יום ויום היה אותו הצלם הורג את כולם [את כל נושאיין]. שהיו נבקעים מכובד המשאוי.

כמאן אזלא הא דאמר רבה בר בר חנה: שקולה נשמה של צדיק אחד — כנגד כל העולם כולו?

כמאן דאמר: ישעיה הרג. וזהו שנאמר: "אשר מלא את ירושלים פה לפה"⁽⁶⁵⁰⁾, שנשמתו של צדיק שקולה כמי שמילא את ירושלים חללים חללים.

כתיב גבי מנשה: "וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלקים". הרי שעשה פסל אחד. ומצד שני **כתיב:** "והעמיד את האשרים והפסילים", הרי שעשה פסילים רבים!

אמר רבי יוחנן: בתחלה עשה לו לפסל פרצוף אחד. ולכסוף עשה לו ארבעה פרצופים, כדי שתראה אותו השכינה מכל צד שתכנס לעזרה⁽⁶⁵¹⁾ — ותכעום.

אחו העמידו [את הפסל] בעלייה. שנאמר: "ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחו וגו'".

מנשה העמידו בהיכל. שנאמר: "וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה'".

649. אמנם ודאי שיש להם צער בכך שרוצים לעלות לעולם הבא, ואין יכולין. אבל מכל מקום אין להם יסורי גיהנם. והטעם, לפי שנשתדלו בהצלת נפשות, ונלחמו מלחמות חובה, ונצטערו בצערן של ישראל. יד רמה.

650. במדרש איתא: זה ישעיה, ששקול כמשה, דכתיב פה אל פה אדבר בו.

651. כך כתב רש"י. ובמהרש"א כתב, שעשה לו ד' פרצופין, דוגמת כסא הכבוד של שכינה שיש

שאבשלום מאותם שלא חיין ולא נדונין. עיי"ש.

647. אף שכמה הכאות נאמרו במקרא שלא היתה בהם מיתה, הכא ודאי הכוונה שהיכוהו ומת, שהרי כתיב לאחר מכן שהשליכוהו אל הפחת הגדול והציבו עליו גל. אם כן, למה נאמר "וימיתוהו", אלא לומר שלא יחיה לעתיד לבוא. מהרש"א.

648. דווקא מלכי ישראל. אבל שלמה וצדקיהו, שמבית דוד באו, אף שכתוב בהם "ויעש הרע", חיין לעתיד.

אל דוד ואל שלמה בנו: בבית הזה
ובירושלים אשר בחרתי מכל שבטי ישראל,
אשים את שמי לעולם".

אמון הכניסו [את הפסל] לבית קדשי
הקדשים. שנאמר: "כי קצר המצע מהשתרע
והמסכה צרה כחתכנס".

מאי "כי קצר המצע מהשתרע"?

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:
כי קצר המצע הזה, בית המקדש, מלהשתרע
עליו שני רעים כאחד. דהיינו: השכינה,
והצלם.

מאי "והמסכה צרה וגו'?"

אמר רבי שמואל בר נחמני: רבי יונתן כי
היה מטי להאי קרא — הוה קא בכי. מי
שכתב בו: "כנס כנד מי הים"⁽⁶⁵²⁾, תעשה לו
מסכה צרה? דהיינו, שהיא לו כאשה
שנעשית צרה לחברתה?⁽⁶⁵³⁾

אחו בטל את העבודה, וחתם את התורה.
שנאמר: "צור תעודה, חתום תורה
בלמודי"⁽⁶⁵⁴⁾.

מנשה קדר את האזכרות, והרם את
המזבח⁽⁶⁵⁵⁾.

אמון שרף את התורה, והעלה שממית על
גבי המזבח. דהיינו, שביטל את עבודת בית
המקדש מכל וכל, עד שארגו העכבישים את
קוריהם על גבי המזבח⁽⁶⁵⁶⁾.

לו ד' פנים, כדי שתראה שכינה ותכעוס.

652. דהיינו, שהוא יכול להרחיב את העולם
אפילו בים, שכונס כנד מי הים, ונעשית שם
יבשה. מהרש"א.

653. כך כתב רש"י. ובעיון יעקב כתב, ש"צרה"
מלשון צר. כדכתיב "כי קצר המצע". והיינו,
כנגד מה שנאמר "כונס כנד מי הים", שמועט
מחזיק את המרובה, עתה יהיה לו המקום צר!
והיינו כדאיתא בפרק קמא [ז א]: כי רחיתין
הוה עזיזא, אפותיא דספסירא שכיבן. השתא
דלא עזיזא רחיתין, פותיא בר שיתין גרמידי לא
סגי לן. הוא הדין כאן, שכשהכניסו צלם
למקדש, כביכול נעשה המקום צר לשכינה.

654. תעודה היא העבודה, שמעידה שהשכינה
שורה בישראל. וזהו שנאמר "צור תעודה",
שצור וקשר את העבודה, שביטלה. "חתום תורה
בלמודי", כדאיתא במדרש, שחתם בתי כנסיות
ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקות של בית רבן

תורה. אמר: אם אין גדיים — אין תישים.
ותשב"ר היינו "בלמודי", שהם למודי ה'
מהרש"א.

ובנזר הקודש כתב, ש"תעודה" היינו בתי
מדרשות, שהם בית ודע לתורה. עיי"ש.

655. שמצאנו בדברי הימים, אחר ששב
בתשובה: "ויבן את המזבח". והרי היה המזבח
בנוי בימי אביו חזקיה! אלא על כרחך שבזמן
רשעו הרס את המזבח, וכששב בתשובה בנאו.
מהרש"א.

656. כך כתב רש"י. ובערוך פירש, דהיינו
לטאה. שתרגום ירושלמי של "הלטאה" —
סממיתא.

וביד רמה כתב, שהוא עוף טמא שעושה מיני
שחוק, ומצוי בהיכלי מלך. והרמב"ם בהקדמה
לפירוש המשניות כתב ששממית היא עוף דרוור
המקננת בכתים בזמן החום.
ובמרגליות הים כתב, שיתכן שהקריב שממית
על גבי המזבח. כי בספר משלי כתוב: "שממית

אחז התיר את הערוה.

מנשה בא על אחותו.

אמון בא על אמו. שנאמר: "כי הוא אמון הרבה אשמה".

רבי יוחנן ורבי אלעזר נחלקו בדבר זה, מהי כוונת המקרא "הרבה אשמה":

חד אמר: ששרף את התורה.

וחד אמר: שבא על אמו.

אמרה לו אמון: כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו? (657)

אמר לה: אכן, אינני נהנה מכך. אלא, כלום אני עושה — אלא להכעיס את בוראי!

כי אתא יהויקים אמר: קמאי לא ידעי לארגוזי [המלכים הראשונים שלפנינו לא ידעו להכעיס את המקום].

אנו נכעיסנו! כלום אנו צריכין [לשם מה אנו צריכים את הקדוש ברוך הוא] — אלא לאורו (658), שאנו צריכים את השמש שתאיר לנו —

הרי יש לנו זהב פרויים, שהוא מאיר ביותר, שאנו משתמשין בו. יבוא הקדוש ברוך הוא — ויטול אורו!

אמרו לו ליהויקים בני דורו (659): היאך אתה אומר שאינך צריך לקדוש ברוך הוא, וחלא כסף וזהב, שאתה אומר שתשתמש בו להאיר, שלו הוא! שנאמר: "לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות!"

אמר להם יהויקים: כבר נתנו לנו הקדוש ברוך הוא. שנאמר: "השמים שמים לה, והארץ נתן לבני אדם".

אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מפני מה לא מנו את יהויקים עם אותם שאין להם חלק לעולם הבא? וכי משום דכתיב ביה דברי רשע כאלה: "זויתר דברי יהויקים ותעבתיו אשר עשה והנמצא עליו" לא מנאוהו?!

והיות והזכירה הגמרא מקרא זה, מביאה הגמרא שנחלקו חכמים בביאורו.

מאי: "והנמצא עליו"?

נחלקו בביאור הדבר רבי יוחנן ורבי אלעזר. חד [אחד מהם] אמר: שחקק שם עבודה זרה על אמתו (660), מתוך שהיה אדוק בה (661).

שהקדוש ברוך הוא ברא עולם התחתון בשלמות, ואין צריך לעולם העליון כלל, זולת מה שהאור זורח משם לעולם התחתון, לכן אמר כך.

659. שהם היו צדיקים, כדאמרינן לעיל: "נסתכל בדורו של יהויקים ונתקרה דעתו". רש"י.

660. משום שנאמר "ותועבותיו", ותועבה היא דבר ערוה בכל מקום, לכן אמרו שחקק על אמתו. מהרש"א.

661. ביד רמה כתב, שעשה כך כדי שיהיו בנים היוצאים ממנו נקראים על שמה של העבודה

בידים תתפש והיא בהיכלי מלך", ופירש האבן עזרא, ששממית הוא קוף, החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות.

וזהו שאמרו: "כי אמון הרבה אשמה". שקודמו ביטל את עבודת המזבח, וזהו שב ואל תעשה. ואילו אמון העלה על גבי המזבח קוף, שהוא חיה טמאה, וחטא בקום ועשה.

657. שמקום שאדם יוצא ממנו, שבע הוא ממנו, ואינו מתאוה להנאת אותו מקום. רש"י.

658. הקשה בתורת חיים, וכי רק לאורו של הקדוש ברוך הוא היו צריכים? וכתב, דשמה לפי

וחד [ואחד מהם] אמר: שחקק שם שמים על אמתו, כדי לבזותו (662) (663).

כולם מתארחים אצלו (665). שנאמר: "כל העובר ושב אל הלויים" (666).

ועתה חוזרת הגמרא לשאלתו של רבא, מפני מה לא מנו את יהויקים.

"ועבר בים צרה והכה בים גלים" (667). אמר רבי יוחנן: זה פסלו של מיכה. והיינו, שכאשר יצאו ישראל ממצרים, רצה משה לקחת עמו את ארונו של יוסף, שהיה מוטל בעומק הנילוס. וכתב את השם, והשליכו לתוך הנילוס, ואז צף הארון. ומיכה ראה, ונטל את השם בהחבא.

אמר ליה רבה בר מרי לרבא: בענין המלכים שאין להם חלק לעולם הבא, לא שמעתי מפני מה לא הוזכר יהויקים.

וזוהו שנאמר: "ועבר בים צרה", שכשהעביר הקדוש ברוך הוא את ישראל, עבר עמהם מיכה, ובידו השם, כדי לעשות את העגל (668).

אבל בענין הדיוטות שאין להם חלק, שמעתי מפני מה לא הוזכר ביניהם מיכה [שעשה פסל לעבודה זרה]:

מפני מה לא מנו את מיכה? (664)

תניא, רבי נתן אומר: מקומם של מיכה

מפני שפתו מצויה לעוברי דרכים, שהיו

זרה.

הבא. וכן משמע מהתוס' במס' סוטה [י ב, ד"ה דאייתייה].

662. במדרש רבה [ויקרא פרשה י"ט] איתא: "והנמצא עליו, ר' יוחנן ותלתא אמורין. חד אמר: שהיה לבוש כלאים. וחד אמר: שמשך לו ערלה. וחד אמר: על שנמצאת כתובת קקע חקוקה על בשרו. ר' יוחנן אמר: על ידי שבא על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו". עיי"ש. וכן נמצא בעוד מדרשים.

665. דכתיב [שופטים יז ח]: "וילך האיש מהעיר מבית לחם יהודה לגור באשר ימצא ויבא הר אפרים עד בית מיכה לעשות דרכו". ופירושו של המקרא: "ויבא הר אפרים עד בית מיכה", שלא בא לשם מצד הר אפרים עצמו, אלא מצד היות שם בית מיכה. "לעשות דרכו", שבא לשם כדי לעשות צידת דרכו, כי שם יותן לו, שבית מיכה היה פתוח לעוברי דרכים. עץ יוסף.

663. ונקט המקרא "והנמצא עליו", כי דורו של יהויקים היו צדיקים, והיה מתיירא לעשות כן בפניהם בגלוי. רק לאחר מותו נמצא הדבר. מהרש"א.

666. כך היא הגירסא לפנינו וברש"י. אבל באמת לא נמצא מקרא כזה. ובעין יעקב ליתא להך קרא.

664. היינו, שלא מנו את שמו בפירוש בין אותם שאין להם חלק. ואומרת הגמרא דהיינו משום זכות זאת שהיתה לו, שהיתה פיתו מצויה לעוברי דרכים, לכן לא רצו לבזותו ולמנות את שמו. אבל באמת אין לו חלק לעולם הבא.

668. עוד פירש רש"י, מיכה עשה פסל, והביאו עמו כשעברו ישראל את הים.

אמנם בעיון יעקב כתב שיש לו חלק לעולם

ופסלו היה במקום ששמי גרב. **מגרב לשילה**, ששם היה משכן ה', מרחק שלשה מילין. והיה עשן המערכה, שעלה משילה, ועשן פסל מיכה, שעלה מגרב, מתערבין זה בזה. בקשו מלאכי השרת לדוחפו למיכה (669).

אמר להן הקדוש ברוך הוא: הניחו לו, לפי שפתו מצויה לעוברי דרכים.

ועל דבר זה, שלא מיחו ישראל בידו של מיכה, נענשו אנשי פלגש בגבעה. שנהרגו באותו מעשה ארבעים אלף מישראל.

כי אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל: בכבודי [כלומר, על חילול כבודי, כשעשה מיכה את פסלו] — לא מחיתם. ועתה, על כבודו של בשר ודם — מחיתם! (670)

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן קסמא: גדולה לגימא [אכילה, שמאכילין את האורחים], שהרחיקה שתי משפחות, עמון ומואב, מישראל.

שנאמר: "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' וגו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים" (671).

דבר זה אמר רבי יוחנן משמו של רבי יוסי

בן קיסמא.

ורבי יוחנן רידיה [עצמן] אמר: הלגימה — מרחקת את הקרובים, ומקרבת את הרחוקים,

ומעלמת עינים מן הרשעים [גורמת שכביכול הקדוש ברוך הוא אינו רואה מעשי הרשע, ואינו משלם לו כפרי מעלליו],

ומשרה שכונה על נביאי הבעל,

ושונגתו עולה זדון. דהיינו, שאף אם לא האכיל בשגגה, הרי זה נחשב לו כזדון, ונענש על כך.

ועתה מבארת הגמרא את הדברים:

שהלגימה מרחקת את הקרובים — למדים קא-א מעמון ומואב. שהיו קרובים לישראל, שהרי באו מלוט בן אחי אברהם (672), ועתה נתרחקו, משום שלא קידמו את ישראל בלחם ובמים.

ומקרבת את הרחוקים — למדים זאת מיתרו. דאמר רבי יוחנן: בשכר שאמר יתרו לבנותיו: "קראן לו [למשה] ויאכל לחם", וכו' בני בניו, וישבו בלשכת הגזית (673).

בחינם. שכן הוא לשון לגימה, אכילה שמאכילים אורחים בחינם. ושלא כדברי הרמב"ן, עיי"ש.

672. עוד כתב רש"י, שאין הכוונה לקירבה ממש, שהרי מדין היה מבני קטורה אשת אברהם, וקרובים הם יותר לישראל. אלא שהיו שכנים וקרובים לארץ ישראל. ומדין רחוקים יותר.

673. כתב בעיזן יעקב: כי גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בית המדרש, וגם הלחם והמים נמשל

669. כך פירש רש"י. והמהרש"א כתב, שאפשר לפרש שהכוונה על עשן פסל מיכה, שבקשו לדוחפו שלא יתערב בעשן המערכה, שהיה מיתמר ועולה.

670. שעל דבר זה היתה המלחמה. שנתעללו אנשי גבעה בפלגש, ועל כך באו ישראל להלחם בהם. כפי שמסופר בספר שופטים [פרק יט].

671. כתב המהרש"א, שנראה מכאן ראייה למפרש ש"אשר לא קדמו אתכם וגו'" היינו